

robili veľa zla, najmä pri rozširovaní marxistickej filozofie do myslenia západných špeciálnych vedcov. Spôsobili to ich malá teoreticko-fyzikálna aj filozofická erudovanosť, nezdôraznili vývoj Einsteinových filozofických názorov, zveličovali sa Einsteinove omyly a nedôslednosti. Zveličovala sa nadväznosť Einsteina na Huma, Kanta, Macha, nepochopila sa odlišnosť filozofického a fyzikálneho obsahu teórie relativity.

Recenzovaná práca predstavuje zaujímavý pokus o analýzu hlavných problémov filozofického rozboru, riešenia a akceptovania teórie relativity v sovietskej filozofii v dvadsiatych a tridsiatych rokoch. Výsledky autorovho úsilia objektívne po-

tvrdzujú fakt základného stanoviska predstaviteľov marxistickej filozofie a teórie relativity. Toto stanovisko je principiálne orientované prácami klasikov marxizmu a vysoko hodnotí význam teórie relativity. Poukazuje na tesnú spätosť marxistickej filozofie s teóriou relativity. A táto spätosť sa nerealizovala pred niekoľkými rokmi, ale už hneď po VOSR. Práve pre tento pohľad na zložitý proces prijímania a formovania dialektickomaterialistickej interpretácie teórie relativity je Delokarovova práca významná. Odhaľuje nové stránky dejín sovietskej marxisticko-leninskej filozofie.

Emil Dragúň

SOCIÁLNO-ETICKÝ ASPEKT OSOBNOSTI

L. M. ARCHANGELSKIJ, *Socialno-etičeskije problemy teorii ličnosti*. Moskva, Mysl 1974, 218 s.

Súčasný zvýšený záujem o problematiku osobnosti je do veľkej miery podmienený rastom významu osobnosti v historickom procese a jej dôležitou úlohou vo všetkých oblastiach spoločenského života: v ekonomickej, politickej, kultúrnej i mravnej oblasti. Keďže marxistická teória osobnosti chápe človeka ako zložitý a mnohorozmerný sociálny fenomén, usiluje sa o komplexný pohľad na túto problematiku. Výsledkom tohto jej úsilia je úzka spolupráca so všetkými spoločenskovednými disciplínami, kde je predmetom analýzy človek. Keďže predmet výskumu je pre tieto disciplíny spoločný, rozdiel je len v rôznom pohľade na skúmaný predmet. Je samozrejmé, že v niektorých oblastiach skúmania sa viaceré disciplíny stretávajú. Ak doteraz mala etika monopolné právo na riešenie otázok zmyslu života, ideálu človeka, foriem jeho správania atď. dnes sa ukazuje, že sama ťažko môže dať vyčerpávajúcu a komplexnú odpoveď na tieto otázky. Súčasný trend vo výskume mravnej problematiky osobnosti ukazuje, že mnohé na prvý pohľad čisto etické otáz-

ky a problémy sa stávajú súčasťou širšieho, či už sociologického alebo psychologického výskumu. No nielen tento závažný fakt mal na myslí sovietsky filozof L. M. Archangelskij pri písaní svojej knihy. Nepochybne jeho ďalším dôležitým zámerom, ktorý vlastne konzekventne vyplýva z prvého zámeru, bolo poukázať na dialektickú jednotu sociálnej a mravnej činnosti človeka. Autor zdôrazňuje závažnú dialektickomaterialistickú zásadu marxistickej etiky, že mravnú činnosť človeka, jeho správanie, morálnohodnotovú orientáciu, jeho predstavy o povinnosti a zodpovednosti treba pokladať za imanentnú súčasť celkovej spoločensko-sociálnej činnosti človeka, a naopak, že bez pohľadu na sociálny rozmer človeka ťažko možno hovoriť o jeho mravnosti. Ak by sme skúmali mravnú činnosť človeka v izolácii od ostatnej jeho spoločensko-sociálnej činnosti, naše konštatovania by nevyhnutne vyústili nielen do idealizmu, ale sotva by sa nám podarilo vymedziť aj špecifikum ľudskej mravnosti. Preto je nevyhnutné — a marxistická etika so svo-

jimi materialistickými a dialektickými východiskami dáva pre to všetky predpoklady a možnosti — skúmať, analyzovať a určiť objektiváciu morálky človeka len v relácii s ostatnou jeho spoločenskou činnosťou, t. j. s činnosťou výrobnou, politickou, ekonomickou, umeleckou a pod. Preto L. M. Archangelskij je presvedčený o tom, že morálne problémy a otázky, ktoré nastoľuje naša socialistická súčasnosť, treba skúmať v širších sociologických reláciách a vychádzať pritom z priamych teoretických a praktických výsledkov tak etiky, ako aj sociológie. Tejto požiadavke zodpovedá i celá štruktúra jeho knihy, v ktorej filozof vychádza najskôr zo všeobecnej sociálno-etickej charakteristiky osobnosti a cez objektiváciu morálneho vedomia v základných sférach ľudskej činnosti prichádza až k analýze sociálnej a individuálnej zložky v mravnom vývoji osobnosti.

Aby Archangelskij poukázal na dialektickú jednotu sociálneho a morálneho u človeka, siahla ku genéze týchto dvoch ľudských kvalít. Ukazuje celý proces vzniku sociálnosti človeka, ktorý vďaka práci vyústil do formovania takých ľudských znakov, ktoré človeka výrazne diferencujú od ostatnej živočíšnej ríše, ako je vznik myslenia, reči, spoločenskosti, jednotlivých foriem spoločenského vedomia. Súčasne autor približuje čitateľovi búrlivé diskusie filozofov o vzťahu biologického a sociálneho u človeka. Pozoruhodné je, že Archangelskij, podobne ako známy sovietsky filozof A. G. Myslivenko, tvrdí, že pri analýze tohto problému treba si vypomôcť kategóriami *štruktúra osobnosti* a *podstata osobnosti*. Kým kategória *štruktúra osobnosti* obsahovo zahŕňa celú životnú činnosť človeka od fyziologickej až po axiologickú, kategória *podstata človeka* zahŕňa len jeho sociálnu činnosť. Podstata človeka chápaná ako súhrn spoločenských vzťahov sa sovietskemu filozofovi stáva východiskom pre diferenciáciu kategórií *človek* a *osobnosť*. Sám autor hovorí: „Pojmy človek a osobnosť sú totožné v takej miere, v akej vyjadrujú sociálne v ľudskom indivíduu. Pojem osobnosť však ob-

sahuje i druhové znaky, súhrn ktorých sa integruje do všeobecného pojmu individuálnosti. Samostatnosť určitej osobnosti sa prezentuje črtami, s ktorými je zviazaná jej neopakovateľnosť a unikátnosť“ (s. 16). Preto možno — podľa autora — poznať osobnosť len v integrácii sociálneho a individuálneho. Archangelskij prichádza nakoniec k definícii osobnosti, ktorú chápe ako ucelenú jednotu vzájomne sa podmieňujúcich komponentov (vedomie, činnosť, duchovné kvality), ktorá sa vyvíja historicky a individuálne v závislosti od vplyvu určitého spoločenského prostredia (s. 21). Fakt, že sociálne a individuálne sa v osobnosti integruje a prichádza zložitým psychologickým procesom, dokazuje aj pozoruhodná Archangelského myšlienka, že osobnosť odráža systém spoločenských vzťahov tak, že tieto vzťahy organicky vchádzajú do jej štruktúry vo forme transformovaných psychologických fenoménov.

Pre sociológa vystupuje osobnosť predovšetkým ako individuálne bytie v historicky konkrétnych spoločenských vzťahoch, pričom sa skúmajú jej najvšeobecnejšie črty a štruktúra, ktorá zahŕňa isté psychologické, etické i ďalšie charakteristiky. Sovietsky filozof upozorňuje, že pre etika sa problém javí trochu inakšie: etik musí ukázať, ktoré etické kategórie modifikujú chápanie podstaty osobnosti ako individuálneho bytia spoločenských vzťahov. Pritom treba povedať, že osobnosť si prispôjuje svoju rodovú podstatu jednak prostredníctvom rozličných foriem praktickej činnosti, jednak osvojením sociálne významných hodnôt, medzi ktorými morálne hodnoty zaujímajú popredné miesto. Spoločnosť pôsobí na osobnosť cez morálne hodnoty a normy tým, že reguluje jej správanie. Na druhej strane osvojením si týchto hodnôt, individuálnou morálnou aktivitou pomáha osobnosť spoločnosti ako jednotnému organizmu. Vzhľadom na dialektiku osobnosti i spoločnosti a na etickú modifikáciu chápania podstaty osobnosti, ktoré Archangelskij podrobne analyzuje, pokladá autor za najvšeobecnejšie, inte-

grujúce črty mravnej osobnosti, cez ktoré sa modifikuje individuálne bytie na mravné, črtu solidarnosti a ľudskosti. Solidarnosť chápe Archangelskij ako uvedomeľú, praktickú a morálnu pomoc ľudí, ako jednu z podmienok existencie stabilných historických kontaktov a sociálnych zlučovateľov (tried, kolektívov, sociálnych skupín). Ľudskosť je pre sovietskeho filozofa komplexom prakticky sa prejavujúcich citov (dobrota, súcit, družba, láska), ktoré sa rozvíjajú na základe schopnosti ľudí spolupracovať (s. 25). Solidarnosť a ľudskosť vznikajú a vyvíjajú sa historicky na základe formovania spoločenských vzťahov a ich vznik a vývoj podmieňuje formovanie človeka ako mravnej osobnosti.

Marxisticky nastolený a riešený problém vzťahu sociálnej a mravnej činnosti človeka je bezprostredným východiskom aj pre riešenie otázky etickej typológie osobnosti, ktorej venuje sovietsky filozof rozsiahlu časť vo svojej knihe. Autor upozorňuje, že tomuto problému v etike sa doteraz nevenovala dostatočná pozornosť. Väčšinou sa všeobecne konštatovalo, že koľko je morálnych vlastností osobnosti, toľko je aj etických typov osobnosti (dobrí — zlí, čestní — nečestní, altruisti — egoisti a pod.). Avšak z tohto hľadiska sa dostatočne nerešpektuje základná sociálna charakteristika človeka, t. j. jeho triedna úloha, ktorú zastáva v sociálnom mechanizme. Preto Archangelskij žiada, aby sa určili také všeobecné etické typy osobnosti, ktoré by boli v relácii s touto sociálnou charakteristikou. Domnieva sa, že týmito typmi sú kolektivistický a individualistický typ osobnosti. „Odlíšenie dvoch protikladných typov osobnosti, kolektivistickej a individualistickej, upozorňuje na charakter základného, všeobecného mravného vzťahu — spoločnosti a osobnosti — a preto charakterizuje základnú morálnu orientáciu človeka, ktorá určuje smer jeho správania“ (s. 42). Sovietsky filozof potom dôkladne analyzuje vzťah individua a spoločnosti, od kritiky mechanického prístupu k tomuto problému až po dialektický pohľad na tento vzťah. Kri-

ticky hodnotí súčasné buržoázne filozofické a etické smery, ktoré sa zaoberajú touto otázkou, a dokumentuje ich idealistickú orientáciu množstvom citovanej literatúry od jednotlivých predstaviteľov týchto smerov.

Ústrednou myšlienkou Archangelského knihy je úsilie ukázať vzťah sociálneho a etického v osobnosti človeka, upozorniť na vzájomné prepletanie a podmieňovanie sociálnej a mravnej činnosti človeka. Mravná činnosť človeka je súčasťou celej jeho socializácie individua. Keďže proces socializácie individua neprebíha pasívne, aj v oblasti mravnosti, ide o také integrovanie individua do sociálneho prostredia, pri ktorom individuum aktívne preberá isté morálne normy, hodnoty a realizuje ich vo svojom správaní. Morálne vedomie individua nielen odráža, ale je aj podmienené danými mravnými vzťahmi. Preto môže marxistická etika konštatovať, že osobnosť je subjektom mravných vzťahov. Archangelskij charakterizuje mravné vzťahy ako „súhrn praktických, subjektívne motivovaných závislostí medzi ľuďmi, spoločnosťou a individuum, ktoré sú regulované a určované morálnymi normami“ (s. 67). Tieto morálne vzťahy sú podmienené spoločenským bytím, ktoré je materiálnym východiskom duchovného života spoločnosti, a sú pod vplyvom sociálnych podmienok činnosti ľudí. Sovietsky filozof pokladá názor, že mravné vzťahy sa viažu len na morálne vedomie, za jednostranný, lebo mravné vzťahy sa stelesňujú v morálnej praxi, v reálnom správaní ľudí. Mravné vzťahy, správanie sa a morálne vedomie predstavujú podľa Archangelského určitý celok, ktorý sa môže rozdeliť len teoreticky, podmienne, v súlade so vzájomne pôsobiacimi stránkami morálky ako relatívne samostatného spoločenského javu. Každá z týchto jednotlivých stránok morálky závisí v rovnakej miere od druhej a nemôže bez nej existovať.

Morálne vedomie sa objektívuje v rôznych sférach ľudskej činnosti cez osobnosť, ktorá je subjektom takto vznikajúcich mo-

rálnych vzťahov. Charakteristickou črtou morálneho vedomia je jeho praktické zameranie. Sovietsky filozof potom podrobne a veľmi zasvätené analyzuje celý proces objektivácie morálneho vedomia v praktickej činnosti ľudí. Túto stať Archangelského knihy, v ktorej autor hovorí o objektivácii morálneho vedomia v praxi, možno považovať za veľmi vydarenú, precízne odbornú a teoreticky prepracovanú časť knihy. Musíme vysoko hodnotiť Archangelského nekonvenčný pohľad na problém, ktorý treba v teórii morálky pokladať za centrálny a primárny, lebo v konečných výsledkoch každá etika, a marxistická predovšetkým, usiluje sa o konečný praktický efekt, teda o realizáciu morálnych hodnôt a noriem v každodennom, praktickom živote individua. Možno len súhlasiť s autorom, že „prechod“ vedomia do praxe nie je jednoduchým procesom, ktorý je zbavený akýchkoľvek protirečení. „Morálne vedomie pod vplyvom tých alebo iných okolností nemusí sa vždy objektivovať v praxi, alebo sa môže objektivovať len v určitom smere, čo sa potom prejaví v stupni aktivity osobnosti... Výskum zákonov objektivácie morálneho vedomia v praxi je spojený s prejavovaním sa vzájomného pôsobenia objektívnych a subjektívnych faktorov, ktoré vplývajú na sociálnu aktivnosť osobnosti, čo dovoľuje typizovať vzťah osobnosti k praktickým úlohám, rešpektovať rôznu úroveň jej uvedomenosti a duchovného rozvoja“ — objasňuje autor (s. 111).

Tak ako existujú všeobecné predstavy o úrovni duchovného a mravného vývoja osobnosti v jednotlivých situáciách, aj určenie typickej úrovne vývoja pre predstaviteľov rozličných tried a sociálnych skupín sa môže dosiahnuť na základe zovšeobecnenia zvláštnych prejavov morálneho vedomia v rozličných oblastiach činnosti ľudí. Sovietsky filozof vylučuje tri oblasti činnosti ľudí, v ktorých sa v podstate rozvíja celý ich spoločenský život. Sú to: profesionálno-pracovná, spoločensko-politická činnosť a činnosť v oblasti voľného času a spôsobu života vôbec. Pro-

fesionálno-pracovná činnosť je základným východiskom pre existenciu individua, prostriedkom pre rozvoj fyzických a intelektuálnych síl človeka, základom jeho mravného rozvoja. Avšak tieto základné funkcie profesionálno-pracovnej činnosti človeka, ako hovorí Archangelskij, sa transformujú cez rôzne sociálne formy a v rozličných historických podmienkach rozdielne pôsobia na mravný rozvoj osobnosti. Spoločensko-politická činnosť ľudí vyjadruje v podstate iné potreby ako profesionálno-pracovná činnosť. Predovšetkým jej hlavnou funkciou je sociálna úprava daného hospodárskeho mechanizmu, potreba organizovať a regulovať spoločenský život. Tretia oblasť činnosti človeka, o ktorej hovorí autor, je činnosť vo sfére voľného času a celkového spôsobu života. Táto sféra je mimo výrobnéj činnosti a hranica medzi nimi oddeľuje výrobu od spotreby. Patrí sem regenerácia síl človeka, ako aj zabezpečovanie rozvoja rôznych individuálnych schopností človeka. Vo všetkých týchto oblastiach spoločenského života sa objektivuje morálne vedomie. Sovietsky filozof potom podrobne rozvádza jednotlivé druhy objektivácie morálneho vedomia vo všetkých troch sférach činnosti človeka. Hovorí o socialistickom vzťahu k práci, o jednotlivých druhoch spoločenských slobôd, o formách účasti sovietskych ľudí v spoločenskom živote, o formách využívania voľného času v socializme a o socialistickom spôsobe života.

Posledná kapitola Archangelského knihy hovorí o sociálnej a individuálnej zložke v mravnom rozvoji osobnosti. Hlavným zámerom autora bolo poukázať na závažný fakt, že socializmus odkrýva nový stupeň v rozvoji osobnosti, vytvára podmienky na prekonanie živelnosti nielen v ekonomických a politických vzťahoch, ale aj v oblasti duchovného života spoločnosti. Na vedeckom základe sa riešia otázky výchovy a vzdelania Z tohto hľadiska je potom riešenie vzťahu sociálneho a individuálneho v mravnom rozvoji osobnosti pre prax socialistickej spoločnosti nesmierne dôležité Archangelskij sa zamýšľa nielen

nad morálnymi požiadavkami socialistickej spoločnosti na individuum, ktoré sú orientované perspektívne a vyjadrujú potreby formovania komunistickej spoločenských vzťahov, ale uvažuje o všetkých predpokladoch pre realizovanie komunis-

tického ideálu všestranne rozvinutej osobnosti. Autor používa množstvo sociologického výskumného materiálu, ktorý zreteľne dokazuje zmeny v mravnom profile sovietského človeka.

Barbora Hlavová

RUSSELLOVE SKÚMANIA O ZMYSLE A PRAVDIVOSTI¹

B. RUSSELL, Zkoumání o smyslu a pravdivosti. ČSAV, Praha 1975.

Jazyk predstavuje oddávna predmet intenzívneho záujmu filozofov. V gréckej antickej filozofii sofisti, ďalej Platón najmä vo svojom dialógu *Kratylos* a Aristoteles v niektorých svojich logických prácach sa zaoberali problematikou jazyka. Záujem významných antických filozofov o filozofickú reflexiu jazyka neustal ani v novoveku a podstatne sa zintenzívnil v našom storočí, keď sa výskumy jazyka stali multidisciplinárnou záležitosťou. F. Bacon, Descartes, Leibniz, Spinoza, Hegel i Bradley svojimi čiastkovými výskumami dostatočne pripravili pôdu pre vystúpenia Ch. S. Pierca, G. E. Moora, L. Wittgensteina, B. Russella, R. Carnapa i ďalších predstaviteľov buržoáznej filozofie 20. stor.

Ani marxistická filozofia nepodceňuje filozofický výskum jazyka. Marx, Engels i Lenin mnohými svojimi myšlienkami dokumentovali význam, ktorý pripisujú jazyku a jeho skúmaniam. Na rozdiel od predstaviteľov logického pozitivizmu a empirizmu alebo semiotiky či lingvistickej filozofie marxisti neredukujú predmet filozofie na záujem o jazyk, lebo hoci je jazyk spoločenským javom skutočne základného významu, bez ktorého sa nemôže rozvinúť spoločenský charakter práce, „základom ľudského spolužitia koniec-koncov nie je jazyk, ale spoločenská produkcia. Jazyk sa rozvinul so spoločenskou výrobou a stal sa prostriedkom jej zacho-

vania. ... Ľudská spoločnosť spočíva na objektívnych ekonomických a politických vzťahoch a jednotlivé spoločenské triedy sa rozlišujú predovšetkým svojím postavením a úlohou v procese výroby. Jazykové vzťahy existujú len na tomto objektívnom základe“. (1, s. 31)

Jazyk je formou existencie myslenia (dejiny myslenia = dejiny jazyka?; 2, s. 65), ktorej jednota s obsahom má rozporný charakter (T. I. Ojzerman). Vzťah jazyka k vonkajšiemu svetu, myslieniu, používateľom, vzťahy medzi zložkami jazyka — to všetko tvorí okruh otázok a problémov, ktorých riešenie je ešte vždy príliš neurčité.

Na našom knižnom trhu sa objavila práca jedného z najvýznamnejších predstaviteľov buržoáznej filozofie B. Russella *Skúmanie o zmysle a pravdivosti* (ČSAV, Praha 1975). B. Russell (1872—1970) je autorom vyše šesťdesiatich prác, ktoré napísal v období medzi rokmi 1896 (*German Social Democracy*) a 1969 (tretí zväzok *Autobiografie*). Jeho rozsiahle dielo sa obsahovo dotýka otázok formálnej logiky, základov matematiky, filozofie, ekonómie, sociológie, psychológie, etiky a politiky. Ku koncu svojho života patril k významným stúpencom hnutia obráncov mieru.

Russellova práca *An Inquiry into Meaning and Truth*, ktorej preklad sa dostáva našej odbornej verejnosti do rúk prostred-

¹ Túto recenziu uverejňujeme z príležitosti nedávneho vydania českého prekladu Russellovej knihy. O jej origináli náš časopis však už priniesol posudok z pera I. Hrušovského vo svojom prvom ročníku r. 1946.